

92. Çeviri odaklı derlemelerin metin türü tabanlı bir modelle yeniden kavramsallaştırılması¹

Sevda PEKCOŞKUN GÜNER²

APA: Pekcoşkun Güner, S. (2023). Çeviri odaklı derlemelerin metin türü tabanlı bir modelle yeniden kavramsallaştırılması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 1494-1514. DOI: 10.29000/rumelide.1369185.

Öz

Derlem, dijital ortamda saklanabilen ve üzerinde işaretlemeler yapılabilen büyük çaplı metin yığınlarını barındıran bir yapıdır. Kişisel bilgisayarların yaygınlaşmaya başladığı dönemden bu yana dil öğrenimi ve dilbilim alanlarında yaygın olarak kullanılan derlemeler, son dönemde çeviribilim araştırmalarının da ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve alanda merkezi bir konuma yerleşmiştir. Çeviribilimde derlemeler, terim çıkarımı yanında, çeviri metinlerin özelliklerini, çevirmenin biçimini, çeviri yöntemlerini ve sözcük düzeyindeki örüntüleri belirlemek gibi farklı araştırma amaçlarıyla kullanılabilir. Bu çalışmada öncelikle derlemeler ve çeviribilimdeki uygulama alanları ele alınacaktır. Ardından, çeviri araştırmaları ve uygulamalarında sıklıkla kullanılan genel başvuru derlemeleri, özel amaçlı derlemeler, paralel derlemeler, karşılaştırılabilir derlemeler ve kendin oluştur derlemeleri temel hatlarıyla açıklanacaktır. Bunun yanında, ele alınan her bir derlem türünün çevirmen ve araştırmacılara sağladığı avantajlardan söz edilecektir. Çalışmada ayrıca çeviri amaçlı derlemeleri sınıflandırmak için alanyazında önerilen üç temel tipoloji gözden geçirilecek ve bu tipolojilerin kısıtlılıkları saptanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın öncelikli amacı, çeviri odaklı derlemeler tasarlanırken metin türü temelli yenilikçi bir yaklaşımın benimsenmesiyle esneklik ve devingenliğin sağlanabileceğini göstermektir. Derleme eklenecek metin türlerini betimlemek ve aralarındaki ilişkileri ortaya koymak için metinlerin çeviri odaklı özniteliklerine yoğunlaşan Biçimsel Kavram Analizi çerçevesinden yararlanılmıştır. Gerçekleştirilen analiz ile çeviri odaklı derlemlerde yer alabilecek altı metin türü ve özellikleri saptanmıştır. Çalışma kapsamında, bu metin türlerini merkeze alan ve derlem tabanlı çeviri araştırmaları için sistematik bir metodoloji olarak kullanılabilir olan bir derlem modeli önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Çeviribilim, derlem, derlem tipolojisi, biçimsel kavram analizi, paralel derlem.

Reconceptualizing translation-oriented corpora with a text-type based model

Abstract

A corpus is a term used to describe a large body of texts that can be digitally stored and annotated. Corpora, which have been widely used in the fields of language learning and linguistics since the widespread use of personal computers, have recently become an integral part of translation studies and have taken a central position in the field. In translation studies, corpora can be used for various research purposes, such as term extraction and identification of the features of translated texts, translators' style, translation procedures, and lexical patterns. This study begins with a discussion of

¹ Bu çalışma, yazarın Prof. Dr. Mine Yazıcı danışmanlığında hazırladığı "Derlem Tabanlı Yaklaşımların Çeviribilimdeki Yeri ve Önemi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü (Kırklareli, Türkiye), sevda.pekcoskun@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2750-3217 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 14.08.2023-kabul tarihi: 20.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1369185]

corpora and their applications in translation studies. It then explains the basics of general reference corpora, specialized corpora, parallel corpora, comparable corpora, and do-it-yourself corpora, which are commonly used in translation studies and practice. It will then discuss the advantages of each type of corpus for translators and translation researchers. The study will also review the three basic typologies proposed in the literature for categorizing corpora for translation purposes and attempt to identify the limitations of these typologies. The main aim of this study is to show that flexibility and dynamism can be achieved by adopting an innovative text-type based approach to the design of translation-oriented corpora. In order to describe the text types to be included in the corpus and to reveal the relationships between them, the framework of Formal Concept Analysis, which focuses on translation-oriented attributes of the texts, was used. The analysis identifies six text types and their attributes to be included in translation-oriented corpora. The study proposes a corpus model that focuses on these text types and can be used as a systematic methodology for corpus-based translation research.

Keywords: Translation studies, corpus, corpus typology, formal concept analysis, parallel corpus.

Giriş

Derlem (İng. *corpus*), üzerlerinde işaretlemeler yapılabilen, büyük çaplı metin yığınlarını kapsayan yapıyı tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Derlemler, yazılı metinler ve/veya konuşmalardan oluşur. Dijital ortamda saklanan ve makine tarafından okunabilen metinleri barındıran derlemler yardımıyla, farklı disiplinlerde araştırmalar yürütülebilmektedir. Derlemler, dil örüntülerinin ve dil kullanımlarının incelenmesi, dilbilim kuramlarının sınanması ve dil modellerinin oluşturulması gibi amaçları olan birçok araştırmada kullanılabilir. Derlemler dil çalışmalarını bağlamında dilbilim, dil öğrenimi ve çeviribilim gibi alanlarda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Derlem dilbilim, yazılımlar kullanılarak dil yapılarının incelendiği bir alan olan hesaplamalı dilbilimin alt disiplini olarak kabul edilebilir. Bu alan, dilin "gerçek hayattaki" kullanımını üzerine odaklanır (McEnery ve Wilson, 2001, s. 1). Özgün bir metodolojiye sahip olan derlem dilbilim, giderek önem kazanan bir araştırma alanı haline gelmiştir. Derlem dilbilim, dilin farklı özelliklerini tanımlamak, dile ilişkin soruları yanıtlamak, dilde tekrarlanan örüntüleri belirlemek, dili konu alan varsayımları sınamak, farklı dil düzeylerinde incelemeler gerçekleştirmek ve ilgili incelemelere dayalı varsayımlar oluşturmak amacıyla gerçekleştirilen çalışmalarını içerir. Derlem tabanlı çalışmalar sonucunda doğrulama süreçlerinden geçen varsayımlar, sosyal bilimler alanı başta olmak üzere diğer disiplinlerdeki araştırmaları destekleme amacıyla kullanılabilir.

Kuramsal dilbilimde derlemler, sesbilim, biçimbilim, sözdizim, sözvarlığı, söylem çözümlemesi, edimbilim, toplumdilbilim ve artsüremli / eşsüremli incelemeler gibi farklı alanlarda kullanılır. Derlemlerin söz konusu disiplinlere sağladığı önemli avantaj, ilgili dilin farklı kullanım biçimleri hakkında doğal verilere erişim olanağı sunmasıdır (Zufferey, 2020). Bu da araştırmalara daha özgün, temsil yeteneği yüksek ve görgül bir karakter kazandırmaktadır.

Makine çevirisi sistemlerinin geliştirilmesinde yararlanılan ve insan dilini çözümlemek, anlamak ve üretmek amacıyla kullanılan teknikler bütününe Doğal Dil İşleme (DDİ) adı verilmektedir. Derlem dilbilim alanında yapılan çalışmalar aynı zamanda DDİ araştırmalarına kaynaklık eder (Xiao, 2010). Derlemler, DDİ algoritmalarının geliştirilmesi, sınanması ve duygu analizi ile metinlerin sınıflandırılması gibi farklı görevlerde makine öğrenimi modellerini eğitmek amacıyla kullanılmaktadır.

Dil öğretimi derlemlerin kullanıldığı bir diğer önemli alandır (Zufferey, 2020). Dil öğretiminde derlem kullanımıyla, öğrenciler gerçek dil kullanımları ile karşılaşır. Derlemler, öğrencilerin bir dili öğrenirken gerçek dile maruz kalmalarını sağlayarak, öğrendikleri dildeki doğal biçim ve kullanımları kavramalarına yardımcı olur. Dil öğretiminde derlemlerin sağladığı önemli avantajlar "özgünlük, öğrenci bağımsızlığı ve tutum değişikliği" olarak sıralanabilir (Burki, 2006). Derlemler ile gerçek ve doğrulanabilir dil kullanımına erişim sağlanarak, kuralcı yaklaşımlar yerine betimleyici yaklaşımlara odaklanan bir dil öğretimi gerçekleştirilebilir. Derlemler, dil öğrenenlerin kendi kendilerine bilgi edinmelerine olanak tanıyarak bağımsız öğrenmeyi destekler. Ayrıca, derlemler üzerinde yapılan çalışmalar, dilin sadece kurallar üzerinden değil, aynı zamanda toplumsal bir yapı içerisinde şekillendiğini göstermektedir. Makhatadze'ye (2019) göre, derlemlerin dil öğretiminde kullanımıyla, öğrenciler gerçek hayattaki dil kullanımlarını görebilir ve sözcüklerin farklı bağlamlardaki anlamlarını daha kolay bir şekilde kavrayabilir. Ayrıca, derlemler öğrencilerin derse katılma isteğini ve motivasyonlarını artırmaktadır. Yaygın eşdizimler ile öbek yapıdaki ifadelerin kavranmasına da destek olurlar.

Öğrenici derlemleri dil öğretiminde sıklıkla kullanılmaktadır. Granger (2003, s. 542), öğrenici derlemlerinin dil öğretiminde ders materyali hazırlamadan müfredat tasarımına kadar birçok önemli alanda kullanılabildiğini belirtmiş, derlemlerin İngilizce öğretiminde heyecan verici gelişmelerin kapısını açtığını ifade etmiştir. Derlemler, yaygın kullanılan dilsel kalıpları ve sözcükleri belirlemek amacıyla ikinci dil öğrencileri tarafından sınıfta kullanılabilir. Veri odaklı bu yaklaşım, ders materyallerin ve ders içi etkinliklerin öğrenci merkezli bir şekilde geliştirilmesine katkı sağlar. Ayrıca, derlem tabanlı bir yaklaşımla, gerçek dil örnekleriyle ders içi etkinlikler yapılması, öğrencilerin kavrama ve iletişim becerilerini geliştirmeye yardımcı olabilmektedir. Derlem tabanlı etkinlikler, öğrencilerin dil becerilerini, eleştirel düşünme yeteneklerini ve kültürel bilgi birikimlerini geliştirerek, daha etkin bir dil öğreniminin sağlanmasına yardımcı olur (a.g.e.).

Derlemlerin kullanıldığı bir diğer önemli disiplin ise çeviribilimdir. Derlem dilbilim, derlem tabanlı çeviribilimin çıkış noktasını oluşturur. Derlem tabanlı yöntemler, çeviribilimde 1990'lı yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Çeviribilimin hem kuramsal hem de uygulamalı alanında derlemler, çeviri tümellerinin saptanmasında, çevirilerdeki yazınsal ve biçimsel özelliklerin belirlenmesinde, çeviri eleştirisi incelemelerinde, çeviri süreci bileşenleri ile çevirmen kararlarının analiz edilmesinde ve başta özel alan çevirisi dersleri olmak üzere çeviri eğitiminde kullanılabilirler (Pekçoşkun Güner, 2018).

Çeviribilimde derlemler ve derlem araçlarının kullanımını ele alan önemli çalışmalar bulunmaktadır (bkz. Baker, 1995; Laviosa, 2002; Zanettin, 2002; Fantinuoli, 2016). Mona Baker (1993) derlem çalışmalarını çeviribilimde bir dönüm noktası olarak nitelendirir. Derlemler hem çeviribilim araştırmacıları hem de çevirmenler tarafından etkin şekilde kullanılabilirler.

Kuramsal çeviribilim bağlamında düşünüldüğünde, gerçek metinlerle çalışmanın, araştırmacıları daha nicel, nesnel ve tümele ilişkin çıkarımlara yönlendirerek araştırmaya bütüncül bir nitelik kazandırdığı söylenebilir. Örneğin, bir çeviribilim araştırmacısı çeviri tümellerini belirlemek isteyebilir. Çeviri tümelleri, dil çiftlerinden bağımsız olarak, çeviri metinlerde görülen ortak dil örüntüleri anlamına gelmektedir (Baker, 1993). Çeviri metinlerin özellikleri üzerine yapılan çalışmalarda, sözcüksel ve sözdizimsel özellikler; eşdizimler ve anlamsal prozodi gibi unsurlar incelenebilmektedir (Hu, 2011).

Çeviri dilinin (İng. *translationese*) özelliklerini incelemek isteyen bir araştırmacı, bilgisayar tarafından işlenebilen ve üzerinde sorgular gerçekleştirilebilen metin yığınlarına gereksinim duyar (Pekçoşkun

Güner, 2018). Bu amaçla, toplanan metinlerden bir derlem oluşturulur ve gerekli incelemeler derlem aracı yardımıyla gerçekleştirilir.

Uygulamalı eviribilim ya da eviri iş akışı açısından değerlendirildiğinde, derlemlerin ve derlem araçlarının çevirmene destek olduğu söylenebilir. Anadile çeviriyle karşılaştırıldığında, anadilden eviri daha zor bir etkinliktir. Bu bağlamda çevirmen, erek dilin güncel kullanımlarını daha iyi kavrayabilmek ve anadil düzeyinde bir eviri gerçekleştirebilmek için tek dilli derlemlerden faydalanabilir. Örneğin, Türkçeden İngilizceye eviri yapan çevirmen, dil tercihlerini değerlendirmek ya da yaygın dil örüntülerini gözlemlemek için İngiliz Ulusal Derlemini (İng. *British National Corpus*) kullanabilir. Derlemler evirmenler tarafından alana özgü terimleri belirlemek ve erek metinlerde tercih edilen terimlerin ilgili alanlarda kullanılan özgün terminolojiyle tutarlılığını sınamak için de kullanılabilir.

Bu çalışmada, öncelikle eviribilimin hem kuramsal hem de uygulamalı alanında sıklıkla kullanılan derlemlere değinilecek, alanyazında karşılaşılan eviribilim odaklı derlem tipolojileri detaylı Şekilde incelenecektir. Bu incelemenin ardından eviri araştırmalarında kullanılabilen derlemler metin türü odaklı yenilikçi bir yaklaşımla betimlenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde hem eviribilim araştırmalarında hem de eviri iş akışında sıklıkla kullanılan derlem türlerinden söz edilecektir.

1. Çeviribilimde sıklıkla kullanılan derlemler

Alanyazın incelendiğinde birçok farklı derlem türüyle karşılaşmak mümkündür. Bunlar, genel başvuru derlemleri, durağan derlemler, gözlem derlemleri, sözlü derlemler, yazılı derlemler, özel amaçlı derlemler, paralel derlemler, karşılaştırılabilir derlemler, öğrenici derlemleri, kendin oluştur derlemleri, açık derlemler, kapalı derlemler, eşsüremli derlemler, artsüremli derlemler, işlenmemiş derlemler ve işaretlenmiş derlemler olarak sıralanabilir (Pekçoşkun Güner, 2018). Araştırmacılar, derlem seçimlerini, araştırma sorularına ve amaçlarına bağlı olarak gerçekleştirir. Bir araştırmada tek bir derlem türü kullanılabilen gibi, birden fazla derlem türü de karma Şekilde bir arada kullanılabilir. Çeviribilim araştırmalarında, eviri iş akışında ve çevirmen eğitiminde sıklıkla tercih edilen derlem türleri ise genel başvuru derlemleri, özel amaçlı derlemler, paralel derlemler, karşılaştırılabilir derlemler ve kendin oluştur derlemleridir.

1.1. Genel başvuru derlemleri

Bir genel başvuru derlemi, belirli bir dilin veya dil kesitinin temsil edildiği geniş ve dengeli bir metin topluluğudur. Bu derlem türü, bir dilin özelliklerini, yapısını ve kullanım biçimlerini incelemek ve anlamak amacıyla gerçekleştirilen dilbilimsel incelemelerde başvuru kaynağı olarak kullanılır. Derlemler, farklı türlerden, dil kesitlerinden, metin türlerinden ve konu alanlarından örnekler içerebilir. Bir genel başvuru derlemi, genellikle büyük boyutlu ve tek dilli olarak hazırlanır; hem sözlü hem de yazılı dilsel materyalleri içerebilir. Türkçe Ulusal Derlemi (İng. *Turkish National Corpus*), ağdaş Amerikan İngilizcesi Derlemi (İng. *Corpus of Contemporary American English*), ek Ulusal Derlemi (İng. *Czech National Corpus*) ve Yunan Ulusal Derlemi (İng. *Hellenic National Corpus*) genel başvuru derlemlerine örnek olarak verilebilir.

Makine evirisi alanında, bazı eviri modellerini eğitmek için de genel başvuru derlemlerinden yararlanılır. Eğitilen modeller, derlemde yer alan dil örüntülerini yansıtacak Şekilde eviri yapmayı öğrenmiş olur. Derlem ne kadar büyükse ve dilsel çeşitliliğe sahipse, makine çevirisi sistemi de o kadar

iyi ve doğal çeviriler yapabilir. Bu durumun, çeviri iş akışında makine çevirisi sistemlerini kullanan çevirmenlere olumlu etkileri olabileceği söylenebilir. Örneğin, makine çevirisi sistemlerini eğitmek için kullanılan derlemlerde deyimler ve günlük dilde kullanılan ifadeler yer alıyorsa, makine çevirisi sistemleri söz konusu unsurların çevirisini daha erek odaklı şekilde gerçekleştirebilir.

Çevirmen, bir genel başvuru derlemi kullanarak farklı metin türlerini analiz edebilir, dilin gündelik kullanımı hakkında derinlemesine bilgi edinebilir ve özellikle ana dilden çeviri yaparken erek okur tarafından daha doğal karşılanabilecek ifadeleri keşfedebilir. Genel başvuru derlemleri, çevirmenin erek dildeki kalıpları kavramasına da yardımcı olan özgün metinleri barındırır.

Tek dilli bir genel başvuru derlemi, dil öğrenimi için de zengin bir kaynak oluşturur. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, derlemler, ifadelerin nasıl ve ne sıklıkta kullanıldığına dair fikirler sunarak, öğrencilere diğer kaynaklarda yeterli düzeyde ele alınmayan deyimler, dil kesitleri ve kullanım sıklıkları gibi konularda farkındalık kazandırabilir (Aston, 1999). Çevirmenin dil öğrenme serüveni ise profesyonel yaşamı boyunca devam etmektedir. Çevirmenler, güncel dil kullanımlarına derlemler üzerinden erişebilmektedir. Ayrıca, bağlam bilgisi, kabul edilebilir bir çeviri için önemli bir ön koşuldur. Derlemler, sorgulanan ifadeyi bağlam içinde göstermekte ve kullanıcıya bağlam bilgisi sunmaktadır. Bu özellik, kaynak metindeki iletinin anlaşılmasına, erek dilde uygun sözcük ve ifadelerin seçimine, detayların kavranmasına, içeriğin erek kültüre uyarlanmasına ve genel çeviri kalitesinin artmasına destek olur. Esasen, bağlamın doğru şekilde anlaşılması, erek metnin doğruluğunu ve tutarlılığını büyük ölçüde artırır. Sonuç olarak, çevirmen sorguladığı ifadelerin bağlam içinde nasıl kullanıldığına ilişkin bilgi sahibi olur.

COBUILD gibi genel amaçlı bir derlemde kaynak dildeki bir sözcüğün veya ifadenin anlamı ve kullanım şekilleri bağlamalı dizin göstericiler kullanılarak araştırılabilir. Böylece kullanıcı, erek dilin normlarına uygun şekilde, kaynak dildeki sözcük için eşdeğer bir ifade seçimi gerçekleştirebilir. Bu yöntem, çevirmenin hem erek dilin özelliklerini kavrayabilmesine hem de çeviri edincini artırabilmesine destek olur (Hu, 2011). Ancak, tek dilli bir genel başvuru derleminin kullanımı çevirmenler için bazı zorlukları da beraberinde getirebilir. Çevirmen, derlem seçiminde sorun yaşayabilir veya derlemden çıkarılan veriyi çeviriyle ilişkilendirmek zor olabilir (Aston, 1999). Bu nedenle özellikle özel alan çevirileri gerçekleştiren çevirmenler, genel başvuru derlemlerinin yanı sıra farklı derlem türlerini de iş istasyonlarına dahil edebilirler.

1.2. Özel amaçlı derlemler

Genel başvuru derlemlerine kıyasla daha dar kapsamlı olan özel amaçlı derlemler, belirli araştırma amaçlarına hizmet edecek şekilde seçilmiş olan uzmanlık alanı metinlerinden oluşmaktadır. Özel amaçlı derlemler tek dilli olabileceği gibi iki dilli şekilde de oluşturulabilirler.

Araştırma amacına uygun olarak, genel bir başvuru derleminde metinler seçilerek özel amaçlı bir derlem hazırlanabilir. Örneğin, çeviri araştırmaları için tek bir metin türü veya konu alanıyla sınırlı özel bir derlem oluşturulabilir. Özel amaçlı derlemlere mevcut derlem araçları aracılığıyla erişilir ve derlemler üzerinde sorgular gerçekleştirilebilir. Örneğin, *Sketch Engine*³ adlı derlem aracı kullanılarak *English Medical Web Corpus*'a erişim sağlanabilir. Bu sayede, bir tıp çevirmeni ilgili derlemi kullanarak tıp diline özgü dil yapılarını, alana özgü dil kullanımlarını ve tıp metinlerinin metin geleneklerini gözlemleme fırsatına sahip olur. Özel amaçlı derlemler, özel alan dili ve terminolojisinin kullanımı

³ İlgili derlem aracına <https://www.sketchengine.eu/> adresinden erişilebilmektedir.

konusunda çevirmene yardımcı olabilmektedir. Bu tür derlemler, özel alan çevirisi derslerinde yardımcı kaynak olarak da kullanılabilir.

Çeviri öğrencileriyle yapılan bir araştırmada, çeviriler hem geleneksel kaynaklar hem de tek dilli özel amaçlı bir derlem kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar, konu hakimiyeti, uygun terim kullanımı ve deyimler gibi dile özgü ifadelerin çevirisi açısından değerlendirildiğinde, derleme desteklenen çevirilerin daha kaliteli olduğunu ortaya koymuştur. Özel amaçlı olarak tasarlanan tek dilli anadil derlemleri, anadillerine çeviri yapan çevirmenler için oldukça yararlı bir kaynaktır (Bowker, 1998). Bu tür derlemler çeviri eğitiminde alana özgü dilin öğretimi ile öğrencilerin terim bilgisinin artırılması yanında terimce oluşturma ve terimce yönetimi süreçlerinde de kullanılabilir.

Çevirmen eğitiminde özel amaçlı tek dilli derlem kullanımının etkisini ortaya koymak amacıyla, siyaset alanında İngilizce eşdizimli sözcüklerin Farsçaya çevirisi üzerine yapılan bir çalışma, derlem tabanlı çeviri araçlarının kullanımının çeviri kalitesini önemli ölçüde yükseltebildiğini göstermiştir. Geleneksel sözlüklerle karşılaştırıldığında, özel amaçlı derlemlerin çeviri sürecinde yardımcı kaynak olarak kullanılması, öğrencilerin doğru ve bağlama uygun Farsça karşılıkları seçmesi konusunda %51,3 oranında bir iyileşme sağlamıştır (Miangah ve Dehcheshmeh, 2007).

Geniş bir çevirmen grubuna yapılan bir ankette, derlem kullandığını belirten çevirmenlerin genel başvuru derlemlerinden ziyade, %85 oranında özel amaçlı derlemleri kullandığı görülmüştür. Çevirmenlerin özel amaçlı derlem kullanımının temel gerekçesi ise terim çıkarımıdır (Gallego-Hernández, 2015). Tıp, mühendislik ve hukuk gibi uzmanlık alanları kendi terminolojilerine sahiptir. Kaynak içeriğın erek dile doğru biçimde aktarılması için terimlerin doğru şekilde çevrilmesi gerekmektedir. Yanlış ve tutarsız terim çevirileri, önemli hatalara veya yanlış anlamalara yol açabilir. Bu bağlamda, özel amaçlı derlemler çevirmenlerin ilgili alandaki standartlaşmış terimleri bulmasına; dolayısıyla erek metin boyunca terim birliğini sağlayabilmesine yardımcı olur. Bu derlemler, terimlerin çıkarılması, terim tutarlılığının sağlanması ve terimlerin kullanım sıklıklarının gözlemlenmesi için rahatlıkla kullanılabilir. Çevirmenler ayrıca, erek metinde benimsedikleri çeviri yaklaşımlarını ve aldıkları kararları, özel amaçlı derlemlerdeki özgün metinlerle karşılaştırarak, çevirilerinin doğallık ve kabul edilebilirliğini sınavabilir, söz konusu derlemleri çeviri tercihlerini gerekçelendirmek amacıyla kullanabilir.

1.3. Paralel derlemler

Bir paralel derlem hem kaynak hem de erek metinleri; başka bir deyişle, özgün metinler ve bunların çevirilerini içerir. Bu yönüyle paralel derlemler, çeviri belleklerine benzerler. Bu tür derlemler tek dilli olamaz; iki dilli veya çok dilli olarak tasarlanırlar. Ayrıca tek yönlü ya da çift yönlü olabilirler. Paralel derlemlere örnek olarak, Kanada Parlamentosu'nun resmi kayıtlarını içeren, iki dilli bir derlem olan ve İngilizce-Fransızca dil çiftinde paralel metinler barındıran Kanada Hansard Derlemi (İng. *Canadian Hansard Corpus*); 21 Avrupa dilinde metinler içeren çok dilli bir derlem olan Europarl Paralel Derlemi (İng. *Europarl Parallel Corpus*) ve Birleşmiş Milletlerin resmi toplantı kayıtlarını içeren Birleşmiş Milletler Paralel Derlemi (İng. *United Nations Parallel Corpus*) verilebilir.

Çeviribilimde, kaynak ve erek metinleri karşılaştırmalı olarak incelemek, erek dilde eşdeğer ve yaygın kullanım bulmuş olan ifadeleri saptamak ve diller arası morfolojik, sözdizimsel ve biçimsel farklılıkları anlamak için paralel derlemlerden yararlanılabilir.

Paralel derlemler çevirmenlere terim çevirisi konusunda da rehberlik eder ve terimin erek dilde genel olarak kabul görmüş karşılığını sunabilir. Daha sonra, potansiyel eşdeğer terim, bağlam içinde kullanımının belirlenmesi ve kullanım sıklığının saptanması amacıyla, tek dilli ve karşılaştırılabilir derlemlerde sorgulanabilir. Bu incelemelerin ardından çevirmen, söz konusu terimin erek metinde kullanımının uygun olup olmayacağına karar verir.

Çevirmenler paralel derlemleri kullanarak çeviri örüntüleri, profesyonel çevirmen tercihleri ve en sık başvurulan çeviri yöntemleri hakkında fikir sahibi olabilirler. Herhangi bir terimi hem kaynak hem de erek metinler içerisinde görebilirler. Derlem araçları, çevirmenlerin paralel derlemleri kullanarak iki dilli terimceler oluşturmasına da olanak tanır.

Birçok paralel derlem, hesaplamalı dilbilim ve makine çevirisi uygulamaları için oluşturulmuştur. Bununla birlikte, çeviribilim araştırmaları için tasarlanmış paralel derlemler de bulunmaktadır. Bu derlemler arasında *Eurokorpus*, *Compara*, *İngilizce-Norveççe Paralel Derlemi* (ENPC), *CROCo* ve *Arapça-İngilizce Paralel Derlemi* sayılabilir. Örneğin, *Arapça-İngilizce Paralel Derlemi* 10 milyon sözcükten oluşmakta olup, çeviri eğitimi ve dil öğretiminde bir kaynak olarak kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Bu derlem, çift yönlüdür ve kaynak dil ile erek dil arasındaki farklılıkların analiz edilmesi amacıyla kullanılmaktadır (Alotaibi, 2017).

Paralel derlemlerin özellikle çeviri eğitiminde kullanımı üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bir çalışmada, paralel derlem kullanımının öğretici merkezli geleneksel yöntemi, öğrenci merkezli bir yaklaşıma dönüştürebileceği ortaya konmuştur. Çalışmanın temel bulgusu, paralel derlemlerin çeviri eğitiminin etkinliğini ve verimliliğini önemli ölçüde artırabildiği ve farklı çeviri örnekleri ile çeviri becerilerini geliştirme olanağı tanıyarak, öğrencilerin yetkin çevirmenler olmalarına yardımcı olabildiği yönündedir (Yu, 2020).

Arapça-İngilizce paralel derlem kullanımı sonucunda, Ummanlı çeviri öğrencilerinin Arapçadan İngilizceye çeviri becerilerini geliştirip geliştirmediklerini sorgulayan bir çalışmada, paralel derlem kullanımının çevirmen adaylarına oldukça faydalı olabileceği belirtilmiştir. Derlem kullanımının, öğrencilerin yaygın hataları belirleyip bunlardan kaçınmalarına yardımcı olduğu, çeviri sorunları hakkında öğrenci farkındalığını arttırdığı ve profesyonel çevirmenlerin kararlarıyla karşılaşarak becerilerini geliştirmelerine katkı sağladığı sonucuna varılmıştır (Alhassan vd., 2021). Paralel derlemlerin çeviri eğitiminde kullanımı, öğrencilerin analitik düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmelerine katkıda bulunarak bağımsız, etkileşimli ve sürekli öğrenmeyi teşvik eder.

1.4. Karşılaştırılabilir derlemler

Karşılaştırılabilir derlem, farklı dillerde veya metin türlerinde, konu düzeyinde birbirleriyle ilişkili olan metinleri içeren dilsel bir kaynaktır. Ancak, paralel derlemlerin aksine, bu metinler birbirlerinin çevirisi değildir. Örneğin, bir araştırmacı COVID-19 salgını ya da küresel iklim değişikliğinin etkileri hakkında farklı dillerde yazılmış haber metinlerini toplayarak karşılaştırılabilir bir derlem oluşturabilir. Karşılaştırılabilir derlemler dilbilim, çeviribilim ve doğal dil işleme alanlarında sıklıkla kullanılmaktadır.

Çeviribilimde karşılaştırılabilir derlem, genel olarak bir dildeki özgün metinler ile aynı dildeki çeviri/erek metinleri kapsar (bkz. Baker, 1995; Jantunen, 2002; Granger, 2010). Karşılaştırılabilir derlem üzerinde çalışan bir araştırmacı, bir dilde kaleme alınmış özgün metinler ile aynı dildeki çeviri

metinler arasındaki farklılık ve benzerlikleri inceleme fırsatı bulur. Kaynak ve erek metinler arasındaki ilişkiler, belirli ölçütlere göre oluşturulmuş paralel derlemler üzerinden incelenebilirken, bir dildeki erek metinler ile aynı dilde yazılmış özgün metinler arasındaki ilişkiler karşılaştırılabilir derlemler yardımıyla incelenir.

Çeviribilimde, çeviri tümellerini belirlemek için karşılaştırılabilir derlemlerden yararlanır. Çeviri tümelleri, yalnızca çevirilerde gözlemlenen belirli özellikleri ifade eder. Bir başka deyişle, çeviri tümelleri, çeviri metinleri özgün metinlerden ayıran özellikleri kapsar (Chesterman, 2004, s. 3).

Bir dil unsurunun tümel olabilmesi, tüm diğer etmenler değişse bile, söz konusu unsurun sabit kalmasına bağlıdır. Başka bir deyişle, tümel olarak kabul edilen bir özellik, dil çiftleri, metin türleri, çevirmenler ve tarihsel dönemler gibi etmenlerden bağımsız olarak çevirilerde gözlemlenebilmelidir (Chesterman, 2004, s. 3). Örneğin, erek metinlerde kullanılan dili sadeleştirme eğilimini ifade eden basitleştirme tümeli (Baker, 1996), özgün metinlerle karşılaştırıldığında, çeviri metinlerde sözcük çeşitliliği ve yoğunluğunun daha düşük olduğu görüşünü destekler (Chesterman, 2010) ve bu tümel karşılaştırılabilir bir derlem üzerinde incelemeler yapılarak doğrulanabilir.

Karşılaştırılabilir derlemler yalnızca araştırmacılar için değil, çevirmenler için de oldukça önemlidir. Çevirmenler bu derlemler üzerinde çalışarak erek metinlerde sıklıkla kullanılan çeviri örüntülerini gözlemleyebilir, çevirilerin metinsel özelliklerinin izini sürebilir ve özgün metinlerden nasıl farklılaştıklarını belirleyebilir. Derlemden edindikleri bilgilerle çevirilerini iyileştirebilir ve daha kaliteli erek metinler üretebilirler.

Karşılaştırılabilir derlemler, çevirmenin kaynak metni daha iyi kavramasına ve doğal, tutarlı bir çeviri oluşturmasına katkıda bulunabilir; teknik çeviri gibi özelleşmiş alanlarda çevirmene rehberlik edebilir; çevirmenin bir metnin dil kesiti ve yapısı hakkında gözlemler yapabilmesine olanak tanır (Mohammed, 2022).

Hem paralel hem de karşılaştırılabilir derlemler üzerinde gerçekteştirilen çeviri araştırmaları, daha doğru ve kapsayıcı sonuçlara ulaşılmasına katkıda bulunabilir. Bu bağlamda, derlem araçlarının önemi büyüktür. Bu araçlar sayesinde araştırmacılar ve çevirmenler, paralel ve karşılaştırılabilir derlemler üzerinde detaylı incelemeler gerçekteştirerek araştırma sorularına yanıt arayabilirler.

1.5. Kendin-oluştur derlemleri

Kendin-oluştur (İng. *do-it-yourself / ad hoc*) derlemleri, çevirmenlerin kendi çeviri veya araştırma süreçlerine destek olması amacıyla derlem araçları yardımıyla bizzat oluşturdukları derlemlerdir. Bu derlemler tek, iki ya da çok dilli olabilir. Genel amaçlı büyük derlemlerden farklı olarak, daha küçük ölçeklidirler ve belli bir sorunun çözümlüne yönelik olarak tasarlanırlar. Bu derlemler, çevirmene terminoloji, dilbilgisi yapıları, ifade biçimleri gibi konularda somut veriler sunarak çeviri sürecini destekler. Kendin-oluştur derlemleri, bireysel çeviri süreçlerinin önemli bir bileşeni olmaya adaydır. Araştırmacı, araştırma amacına uygun olarak farklı türde derlemlerle çalışmayı tercih edebilir. Bu tür derlemler, belirli bir çeviri içi ya da projesi için çoğunlukla kısa süreli gereksinimleri karşılamak amacıyla hazırlanır.

Bu tür derlemler, genel başvuru derlemleri ya da paralel derlemlere göre genellikle daha küçük ölçeklidir ve belirli bir sorunun çözümlüne yönelik olarak tasarlanırlar. Örneğin, tıp çevirisi üzerine çalışan bir araştırmacı, bir derlem aracı yardımıyla ilgilendiği dillerdeki tıp metinlerini içeren paralel bir derlem

oluşturabilir. Aslında oluşturduğu bu paralel derlem, “kendin-oluştur” derlemidir. Araştırmanın odağına bağlı olarak, oluşturulan derlemdeki metinler üzerinde özel işaretlemeler gerçekleştirilir ve zaman içinde derlem zenginleşir. Ardından, araştırmacı bu derlem üzerinde incelemeler yapıp, tıp terimlerinin çevirisinde en sık başvurulan (ödüncleme ya da sözcüğü sözcüğüne çeviri gibi) yöntemleri belirleyebilir. Özel bir amaç için oluşturulan bu derlem, araştırmacıya geçici bir derlem olarak hizmet eder. *Sketch Engine* gibi derlem araçları, kullanıcıların kendi derlemlerini oluşturmalarına imkân sunar. Derlem aracını kullanarak derlem oluşturmak isteyen bir araştırmacı, metinleri derlem aracına kendisi ekleyebilir ya da otomatik olarak genel ağ üzerinden toplayabilir.

Kendin-oluştur derlemi, “çevirmen derlemi” olarak da adlandırılır. Bu derlemler hem profesyonel çevirmenler ve hem de öğrenciler tarafından çeviriye yardımcı araçlar olarak kullanılır (Bermúdez Bausela, 2016). Çevirmenler, belirli bir çeviri işinde kullanmak üzere kendi derlemlerini oluşturabilirler. Çeviri uygulamalarında uzmanlaşma esastır. Bu bağlamda derlemler ve derlem araçları çevirmenlere büyük katkıda bulunabilir. Örneğin, bilgi teknolojileri alanında bir çeviri projesinde çalışan çevirmen, alanla ilgili metinleri toplayıp, bunları derlem aracı yardımıyla işleyerek kendisi için bir derlem oluşturabilir. Derlem araçlarıyla çevirmenlerin özel amaçlı, paralel ya da karşılaştırılabilir derlemler hazırlayabilmesi mümkündür. Alana özgü terimlerin çevirisinde yararlanmak için çevirmen, derlem aracını kullanarak tek dilli, iki dilli ya da çok dilli terimceler de oluşturabilir. Ancak, derlem hazırlamak isteyen çevirmen ya da araştırmacının derlem araçlarının işlevlerini ve en iyi şekilde nasıl kullanılabileceğini bilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda, derlem aracının güçlü yönleri ve sınırlılıklarının da farkında olmak, çeviri veya araştırma sürecini daha verimli kılacaktır.

Çevirmen eğitiminde “kendin-oluştur” derlemlerinin kullanılması, öğrencilerin araçsal yetkinliklerini artırmakla kalmayıp, iş istasyonlarına yeni araçlar ekleyerek profesyonel hayata daha iyi hazırlanmalarını sağlar. Hukuk çevirisine yönelik olarak, tek dilli kendin-oluştur derlemlerinin potansiyel faydalarının araştırıldığı bir çalışmada, derlemlerle çalışmanın öğrencilerin derlem kullanma ve araştırma becerilerini geliştirdiği, erek dile ilişkin terminoloji bilgilerini artırdığı ve karar verme süreçlerinde öğrencileri daha özgüvenli hale getirdiği görülmüştür (Vigier Moreno, 2016).

Özetle, kendin-oluştur derlemleri, çevirmenlerin özel çeviri gereksinimlerine yanıt verebilen kişiselleştirilmiş kaynaklar olarak tanımlanabilir. Bu tür derlemler, bir başvuru kaynağı ya da araştırma aracı olması yanında, mesleki gelişime katkı sağlama gibi amaçlarla da kullanılabilir. Bu derlemler çevirmenlerin daha doğru ve kaliteli çeviriler yapmalarına yardımcı olur. Derlemlerin esnek yapısı ve sürekli olarak güncellenebilmesi, araştırmaların daha detaylı ve bilimsel bir şekilde gerçekleştirilmesine olanak sağlar.

Çeviribilimde kullanılan derlem türlerine ilişkin açıklamaların ardından, ikinci bölümde alanyazında ilgili derlem türlerinin sınıflandırılması için önerilen derlem tipolojileri incelenecektir.

2. Derlem tipolojileri

Çeviribilimde derlem tabanlı çalışmaların başlamasından bu yana birçok farklı derlem sınıflandırması önerilmiştir. Bu bölümde, çeviri araştırmalarında kullanılan derlem türlerini sınıflandırma amacıyla hazırlanarak alanyazında yer bulmuş üç farklı tipoloji gözden geçirilecek ve çeviribilim odaklı derlem türlerini birbirinden ayıran temel parametreler ortaya konmaya çalışılacaktır. Ardından, derlemlerde bulunabilecek metinler, incelenen tipolojiler ekseninde çeviribilim odaklı bir bakış açısıyla değerlendirilecektir.

2.1. Laviosa tipolojisi

Sara Laviosa (2002, ss. 33-42), derlemleri dört seviyeli hiyerarşik bir yapı içerisinde sınıflandırmaya çalışmıştır. Önerdiği sınıflandırma Tablo 1'de özet şekilde görülebilmektedir:

Düzyey I	Düzyey II	Düzyey III	Düzyey IV
Tek dilli	Tekil	Çeviri	Tek kaynak dilli
			İki kaynak dilli
	Karşılaştırılabilir	Çeviri olmayan	Çok kaynak dilli
İki dilli	Paralel	Tek yönlü	
		Çift yönlü	
	Karşılaştırılabilir		
Çok dilli	Paralel	Tek kaynak dilli	
		İki kaynak dilli	
		Çok kaynak dilli	
	Karşılaştırılabilir		

Tablo 1. Sara Laviosa (2002) tarafından önerilen derlem tipolojisi.

Laviosa'ya göre çeviribilim çalışmaları için tasarlanan ve kullanılan derlemler, kaynak ve erek metinleri temel almalıdır. Laviosa tipolojisi incelendiğinde, derlemleri sınıflandırmada yararlanılan temel değişkenlerin üst metinsel özellikler; dil sayıları; teklik, karşılaştırılabilirlik ya da paralellik; metinlerin çeviri olma durumu ile çevirinin yönü olduğu görülebilmektedir. Tablo 1'de tamamına yer verilmemiş olsa da tipolojinin ilk düzeyinde metinlerin kendi aralarında olan etkileşimleri sonucu ortaya çıkan eşsüremlilik, artsüremlilik, terminoloji ve dil sayısı gibi farklı özellikler, tipolojide yer alan derlemler için ayrıncı etmenler olarak önerilmiştir.

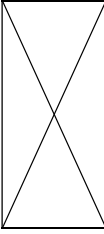
İkinci düzeyde, derlemler tekil, karşılaştırılabilir ve paralel derlemler olarak ayrılmakta ve bu ayrım tek, iki veya çok kaynak dilli olma özellikleriyle bütünleştirilmektedir. Üçüncü düzeyde ise tekil derlemler içerdikleri metinlerin çeviri olup olmadığına göre, paralel derlemler ise çevirinin yönüne ve kaynak dil sayısına göre sınıflandırılmaktadır. Dördüncü düzeyde, yalnızca çeviri metinlerden oluşan derlemlerin, derlemi oluşturan kaynak dillerin sayısına göre sınıflandırıldığı görülmektedir.

Tipolojide bazı derlem türlerinin farklı düzeylerde birden çok kez kullanıldığı da görülebilmektedir. Örneğin, karşılaştırılabilir derlem, ikinci düzeyde üç defa ayrı ayrı yer almaktadır. Önerilen bu tipoloji temel alınarak bir derlem oluşturulmak istendiğinde, içerdığı tekrarlar nedeniyle oldukça karmaşık bir yapıyla karşılaşılma olasılığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, birinci düzeyde olduğu gibi metinlerin etkileşimlerinden kaynaklanan özelliklerin sınıflandırmada kullanılması da yine derlem türlerinin sayısını fazlalaştıracaktır.

2.2. Zanettin tipolojisi

Federico Zanettin (2012, ss. 10-11), çeviri çalışmalarında kullanılabilecek derlemleri sınıflandırmak için Laviosa'nın önerdiği tipolojiye kıyasla daha kısa ve öz bir sınıflandırma yaklaşımını tercih etmiştir.

Karşılaştırılabilir ve paralel derlemlerin barındırdıkları metinlerin dilleri ve birbirleriyle olan konumsal ilişkileri üzerinden oluşturulan bu tipoloji Tablo 2’de görülmektedir.

Karşılaştırılabilir, tek dilli	Karşılaştırılabilir, iki dilli	Paralel, iki dilli
A dilinde özgün metinler	A dilinde özgün metinler	A dilinde özgün metinler
+	+	+
A dilinde çeviriler	B dilinde özgün metinler	B dilinde çeviriler
Karşılıklı (iki dilli, iki yönlü, paralel)		
A dilinde özgün metinler	B dilinde çeviriler	
		
A dilinde çeviriler	B dilinde özgün metinler	

Tablo 2. Federico Zanettin (2012) tarafından önerilen derlem tipolojisi.

Zanettin’in tipolojisinde, tek dilli karşılaştırılabilir bir derlem, tek bir dildeki özgün ve çeviri metinlerden oluşurken, iki dilli karşılaştırılabilir bir derlem iki ayrı dilde özgün metinleri içerir. Zanettin, paralel derlemi ise iki dilli olacak şekilde kaynak metinlerin çevirileriyle birlikte barındırıldığı bir yapı olarak tanımlamaktadır. Tipolojide ayrıca, iki dilde kaynak ve erek metinlerden oluşan derlemler, karşılıklı (İng. *reciprocal*) bir derlem oluşturmak için bir araya getirilebilmektedir. Karşılıklı derlem, iki dilli ve çift yönlü yapıda olup, paralel alt derlemleri de içerebilmektedir.

Zanettin, tipolojisini açıklarken içerdikleri metinler arasında çeviriye dayalı bir ilişki olup olmamasına göre, karşılaştırılabilir ve paralel derlemlerin birbirinden ayrıldığını belirtir (2012, s. 11). Başka bir deyişle, paralel derlemlerde bir kaynak metnin en az bir dildeki çevirisinin de derlem içinde olması gerekirken, karşılaştırılabilir derlemlerde bu ilişki zorunlu değildir. Ayrıca, Laviosa'nın aksine Zanettin, derlemlerin iki dilli ve çok dilli olma durumlarını derlem sınıflandırmasında birbirinden ayrı tutmamaktadır.

2.3. Malamatidou tipolojisi

Sofia Malamatidou (2017), Laviosa tipolojisinin doğurduğu karmaşıklık ve Zanettin tipolojisinin ortaya çıkardığı sınırlılıklarından ötürü, derlemlerin “Değişkenler – Değerler – Öznitelikler” (İng. *Variables – Values – Attributes*) temelinde tanımlanması gerektiğini öne sürmüştür. Sunduğu yaklaşım esnek ve yapısal bir derlem tasarımına olanak sağlamaktadır. Malamatidou, derlemlerin özelliklerini tanımlamak için değişkenleri, değişkenlerin kategorileri olarak değerleri ve değerleri daha ayrıntılı düzeyde tanımlamak için de öznitelikleri kullanmaktadır. Önerdiği tipolojik yaklaşım Tablo 3’te görülebilmektedir:

	Derlem Değişkenleri			
	Tür	Diller	Zaman	Metinler
Derlem Değerleri	Paralel Karşılaştırılabilir Başvuru	Tek dilli İki dilli Çok dilli	Eşsüremlı Artsüremlı	Çeviri Çeviri olmayan
Derlem Öznitelikleri	-	Belirli diller	Belirli zaman aralıkları	Belirli metin türleri

Tablo 3. Sofia Malamatidou (2017) tarafından önerilen derlem tipolojisi.

Malamatidou, derlem tipolojisinde değişkenleri tür, diller, zaman ve metinler şeklinde belirlemiştir. Çeviri araştırmalarında kullanılabilir derlem türlerinin alabileceği değerleri ise paralel, karşılaştırılabilir ve başvuru olarak sınırlandırmıştır. Ek olarak, derlemlerin bir, iki ya da daha çok dilde yazılmış çeviri ve çeviri olmayan metinler barındırabileceğini ve eşsüremlı ya da artsüremlı yapıda tasarlanabileceğini belirtmiştir. Malamatidou, yapılacak araştırmanın amacına ve sorunsallarına bağlı kalarak değer ve öznitelik seçimlerinin yapılabilmesinin, derlem yapısını daha esnek kılacağını ve böylece derlemleri sistematik şekilde tanımlamanın daha kolay olacağını da ifade etmiştir. Farklı yapılardaki derlemlerin tipolojideki değer ve özniteliklerle tanımlanmasının, derlemlerin karşılaştırılabilirlik ve birlikte kullanılabilirlik potansiyelini arttıracağını da belirtmiştir.

Malamatidou’nun, derlemleri değişkenler, değerler ve öznitelikler üzerinden sistematik bir yapıya oturtma çabası, çeviribilimde derlem çalışmalarının bilimsel bir metodolojiye kavuşması açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda, bahsedilen tipolojinin ayrıntı düzeyi ve sağladığı esneklik, derlemler açısından başarılı bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Ancak, bu tipolojide de diller ve zaman gibi metinlerin sahip oldukları özellikler üzerinden ortaya çıkan değerlerin değişken düzeyinde ele alınması, derlemin tasarım katmanları arasında bir ayrım gözetilmediğini ortaya koymaktadır.

2.4. Derlem tipolojileri üzerine bir değerlendirme

Derlemin temel yapıtaşının metin olduğu, çeviribilim odaklı derlemlerde ise derlemin özgün ya da çeviri metinlerden oluşmasının derlemin yapısını belirlediği, diğer değerlerin metinlerin öznitelikleri olduğu ya da aralarındaki etkileşimler sonucu ortaya çıktığı unutulmamalıdır. Bu nedenle, çeviribilim alanında kullanılacak derlemlerin tasarımı ve betimlenmesi için, metinlerin çeviri odaklı temel özelliklerine yoğunlaşan bir yaklaşımın benimsenmesi yerinde olacaktır. Bunun yanında, derlemdeki metinlerin üst metinsel özellikleri olan zaman ve dil gibi değişkenlerin, çevirmenin kimliği, çevirinin ne zaman yapıldığı ya da metinde hangi tür karakter kodlamasının kullanıldığı gibi değişkenlerden özünde herhangi bir farkı bulunmamaktadır. Kullanılan derlem yazılımının sağladığı olanaklar ölçüsünde, bir metin topluluğu üzerinde üst metinsel filtreler uygulanarak istenilen içerikte bir derlemin oluşturulması

mümkündür. Dolayısıyla, bu çalışma kapsamında tanımlanacak yeni bir derlem tasarımında metinlerin çeviri odaklı temel niteliklerine ve metinler arası çeviri ilişkilerine yoğunlaşmak uygun olacaktır.

Laviosa'nın derlem tipolojisi üzerine bölüm 2.1'de yapılan değerlendirmede, bu tipolojide dikkate alınan içsel özelliklerin fazlalığına ve bu nedenle oluşan karmaşıklığa dikkat çekilmiştir. Zamanla alanda incelenen olguların farklılaşp gelişmesi, derlem tasarımında kullanılacak özelliklerin de artışına neden olarak, böyle bir yapıdaki derlem tipolojisini genişlemeye zorlayacaktır. Bu durum ise araştırmacıların üstesinden gelmesi gereken karmaşıklık düzeyini arttırabilecektir.

Zanettin tipolojisinde ise sınırlı sayıda özellik göz önüne alınarak daha geniş kapsamlı bir yapı belirlenmiştir. Ancak, hem Zanettin hem de Laviosa tipolojilerinin amacı, mevcut çeviri odaklı derlemleri sınıflandırmak ve niteliklerini ortaya koymaktır. Bu nedenle her iki tipoloji de kapsam konusunda yetersiz kalmaktadır. Araştırmalar farklılaştıkça, özelleşmiş derlem türlerinin sayısı da artacak, bu durum bazı yapısal özellikleri tanımlamada mevcut tipolojilerin yetersiz kalmasına yol açacaktır.

Diğer iki tipolojiyi de dikkate alarak ortaya konan ve parametrik yapıda tasarlanan Malamatidou tipolojisi, öncüllerine göre daha geniş kapsamlı bir betimleme çerçevesi sunmaktadır. Ancak, bu tipolojide de Laviosa tipolojisinde olduğu gibi metin özellikleri ve üst metinsel özellikler eş düzeyli kabul edildiği için karmaşıklığın artacağı öngörülebilmektedir.

Gelinen noktada, çeviribilim alanında kullanılacak mevcut derlemleri betimlemek yerine, gelecekte alanyazında yerini alabilecek potansiyel derlem türlerini de kapsayacak nitelikte bir yapı ortaya koymak önem kazanmıştır. Bu bakış açısıyla, çeviri odaklı derlemlerin temel bileşenlerini tanımlayarak daha kapsamlı bir metodoloji oluşturmak, disiplin açısından yararlı olacaktır. Bu bağlamda, öncelikli olarak derlemlerde yer alan metinler detaylı şekilde tanımlanmalı ve çeviribilim açısından incelenmelidir.

İncelenen tipolojilere göre, derlem türlerini birbirinden ayıran en belirgin etmenlerin derlemlerde bulunan metinlerin çeviri durumları ve birbirleriyle olan ilişkileri olduğu görülmektedir. Örneğin, ele alınan iki farklı derlemin her ikisinin de özgün ve çeviri metinler barındırdığını varsayalım. Derlem içinde kodlanan metinler arası ilişkiler göz ardı edildiğinde her iki derlem de hem karşılaştırılabilir hem de paralel derlem kategorilerinde yer alabilir. Eğer derlemlerin herhangi birinde metinler arası çeviri bağlantısı belirtilmişse, o derlemin paralel olduğunu söylemek mümkün olacaktır.

Çeviri odaklı hazırlanan derlemler özgün ve çeviri metinleri barındırabilir. Bir metin derleme eklendiğinde, derlem içinde belirli bir konum edinir. Metnin derlemdeki konumunu ise derlemin türü, metnin çeviri olup olmadığı ve diğer metinlerle olan ilişkisi belirler. Derlem tipolojileri incelendiğinde, özgün (yani çeviri olmayan) bir metnin genel başvuru, karşılaştırılabilir ya da paralel derlemlerde yer alabildiği görülmektedir. Benzer şekilde, çeviri metinler de bu derlem türlerinin tamamında bulunabilmektedir. Metnin derlem içerisindeki konumu, derlemin amacına ve türüne göre farklılık gösterir.

Laviosa tipolojisi baz alındığında, çeviri metinlerin yalnızca iki ve çok dilli karşılaştırılabilir derlemler ile çeviri olmayan tekil derlemlerde yer alamadığı görülür. Yine aynı tipolojiye göre, özgün metinler sadece çeviri tekil, tek kaynak dilli, çift kaynak dilli ve çok kaynak dilli çeviri derlemlerinde bulunamaz. Öte yandan, Zanettin tipolojisine göre çeviri metinler sadece iki veya çok dilli karşılaştırılabilir derlemlerde yer almaz. Bu durum, çeviri ve özgün metinlerin derlem içindeki konumunun, derlemler

için ayırt edici bir etmen olduğunu ortaya koymaktadır. Amaçları doğrudan çeviribilim araştırmalarında kullanılmak olmayan genel başvuru derlemleri ise tek dilli olup, bu derlemlerdeki metinlerin çeviri ya da özgün olduğunu bilmek her zaman gerekli olmamaktadır.

Özgün metin ve çevirisi arasındaki ilişkinin belirtimi, derlem türlerini ayırt etmede kullanılan bir diğer önemli özelliktir. Laviosa tipolojisi incelendiğinde, ilk düzeyde çeviri ilişkisine odaklanılmadığı görülebilmektedir. İlgili tipolojide bu ilişki sadece paralel derlemlerde tanımlanmaktadır. Benzer şekilde, Zanettin tipolojisi incelendiğinde yine bu ilişkinin sadece paralel derlemler için tanımlandığını görebilmek mümkündür. Aslında, bir derlemin "paralel" olarak adlandırılmasının temel sebebi, özgün metinle erek metin arasındaki ilişkinin tanımlı olmasıdır.

Özgün metin ile çevirisi arasındaki ilişki tek yönlü olup, özgün metnin kaynak, çeviri metnin ise erek konumunda yer almasını sağlar. Paralel derlemlerde bu ilişki çeviri yönünü belirtme amacıyla kullanılır. Paralel bir derlemde çeviri ilişkileri tek yönlü olabileceği gibi, iki ya da daha fazla yönlü de olabilir. Ancak, buradaki çift yönlülük diller arası çeviri ilişkisinin her iki yönde de var olduğu anlamına gelmemektedir. Çift yönlü bir paralel derlem hem A dilinden B diline hem de B dilinden A diline çeviriler içerir. Çok yönlülük ise derlemdeki dil çiftlerinin sayısının artışı sonucunda ortaya çıkan bir olgudur.

Çalışma kapsamında incelenen tipolojiler, metinler arası çeviri ilişkisinin tanımlanmış olması bağlamında değerlendirildiğinde, çeviribilimde kullanılabilen üç farklı derlem türü ortaya çıkmaktadır. Bunlar:

- Paralel derlemler,
- Karşılaştırılabilir derlemler,
- Çeviri ya da çeviri olmayan tekil derlemlerdir.

Çeviri tekil derlemler sadece çeviri metinleri barındırırken, çeviri olmayan tekil derlemler yalnızca özgün metinleri içerir. Bu bağlamda, genel başvuru derlemlerinin, bu iki derlemin daha spesifik bir hali olduğunu ifade etmekte herhangi bir sakınca yoktur.

Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da derlemlerdeki dil sayısı ve derlem yapısı arasındaki ilişkidir. Tek dilli bir derlem, ister özgün ister çeviri olsun, sadece tek bir dildeki metinleri barındırır. Bunun yanında, farklı araştırma amaçlarıyla oluşturulan çift ya da çok dilli derlemlerdeki dillerin sayısı, derlemin temel yapısını doğrudan etkilememektedir. Bu bağlamda, bir derlemin çok dilli veya çok yönlü oluşunun, özünde derlemin yapısal bir özelliği değil, içerdiği metinler ve bu metinler arasındaki ilişkilerin bir sonucu olduğunu belirtmek gerekir.

Çeviri araştırmalarına ve uygulamalarına yönelik olarak hazırlanacak bir derlemde yer alması planlanan metinlerin en önemli özelliği özgün ya da çeviri olmalarıdır. Özgün ya da çeviri herhangi bir metin derleme eklenirken, başka bir metinle doğrudan ilişkilendirilmez. Bunun nedeni, özgün metin ve çevirisinin genelde derleme eşzamanlı olarak eklenmemesidir. Çoğunlukla özgün metin derleme önce eklenir ve ardından çevirisi eklendiğinde aralarındaki ilişkinin belirtimi yapılır. Ancak, derleme her eklenen özgün metnin mutlaka bir çevirisinin olduğu da varsayılmamalıdır. Bazı metinlerin henüz çevrilmemiş olabileceği ya da çevirisinin henüz derleme eklenmemiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla, bir metin derleme eklenirken, ilgili metnin derlem içindeki ilişkisel özelliği hemen belirtilmez. Bu durum özgün metni eklenmeden, tek başına derleme eklenen çeviri metinler için de geçerlidir. Bu bağlamda, bir metnin derlemdeki diğer bir metinle çeviri bağlantısının

olup olmadığı, metinler üzerinde işaretlenmesi gereken önemli bir özelliktir. Dilbilim araştırmaları için oluşturulan derlemlerde bu özellik genellikle göz ardı edilirken, çeviri odaklı hazırlanan derlemlerde bu bilginin bulunması esastır. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, bir derlemden özgün bir metinle çevirisi bir arada bulunuyorsa ve çeviri ilişkisi açık şekilde belirtilmiş durumdaysa, bu derlemi "paralel derlem" olarak nitelendirmemiz mümkündür. Derlemden yer alan özgün bir metin, derlemdenki bir başka metinle çeviri ilişkisine sahip ve aralarındaki bu ilişki de işaretlenmiş durumdaysa, bu metin derlemden "kaynak metin" konumunu kazanır. Benzer şekilde, derleme çeviri olarak eklenen bir metin ise erek metin konumuna gelir. Bu olgu çeviri araştırmaları için büyük bir önem taşıdığından derlemden metnin kaynak ya da erek metin olma özelliğinin mutlaka işaretlenmesi gerekmektedir.

Çeviri odaklı derlem tipolojileri ve bu derlemlerde yer alabilecek metinler üzerine yaptığımız değerlendirme sonucunda, derlemdenki metinlerde işaretlenmesi gereken üç temel parametreyi şu şekilde sıralayabiliriz:

- Metnin çeviri mi yoksa özgün mü olduğu,
- Metnin derlem içerisinde diğer metinlerle çeviri ilişkisinin olup olmadığı,
- Eğer bir çeviri ilişkisi bulunuyorsa, metnin bu ilişkide kaynak konumunda mı yoksa erek konumunda mı olduğu.

Bir derlem hazırlanırken, derlemin amacı ve üzerinde gerçekleştirilecek incelemelere uygun bir tasarım belirlenmelidir. Çeviri odaklı bir derleme dahil edilecek metinlerin de tamamının çeviribilimsel bir bakış açısıyla ele alınması gerekir. Bu çalışmada betimlenmeye çalışılan metin odaklı derlem tasarımı ile paralel, karşılaştırılabilir ve genel başvuru derlemlerinin çeviri araştırmalarına uygun şekilde tasarlanması amaçlanmaktadır. Önceki bölümlerde de bahsedilen olgular ışığında, çeviribilim araştırmacıları ve çevirmenlere yönelik oluşturulacak bir derlem modelinde "metin" kavramı merkeze alınmalıdır. Bu nedenle, bu çalışmada sunulan ve metin odaklı bakış açısıyla yapılandırılmış olan derlem tasarımı yaklaşımının incelenen derlem tipolojilerinin sınırlılıklarını aşabileceği düşünülmektedir.

3. Çeviri odaklı metin tipolojisi

Çeviribilim araştırmalarına yönelik hazırlanacak bir derlemin odağında bulunan metinler, 2. bölümde ortaya konan temel özellikleri taşımaktadır. Hangi tür derlem olursa olsun metinler derlemin temel yapıtaşları olacak ve taşıdıkları özelliklere göre derlemin betimlenme şeklini belirleyecektir. En basit haliyle derlemi bir metinler kümesi olarak düşündüğümüzde, kümenin elemanları olan metinlerin her birini birer "nesne" olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. Bu nesnelere birbirlerinden ayırt etmek için kullandığımız özellikler de "öznitelikler" olarak adlandırmak mümkündür. Derlem kavramını bu çerçeveye oturttuğumuzda, farklı derlem türlerini de öznitelikleri üzerinden seçerek ayırabileceğimiz nesnelere oluşan bir "alt küme" olarak betimleme olanağımız olacaktır.

Ortaya konulmaya çalışılan bu mimariyi tanımlayabilmek için kavramsal bir analiz altyapısına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu altyapıyı ise "nesnelere" (İng. *objects*) ve "öznitelikler" (İng. *attributes*) üzerine kurulu Biçimsel Kavram Analizi (İng. *Formal Concept Analysis*) yöntemiyle sağlayabilmek mümkündür. Biçimsel Kavram Analizi, özgün halinde, veri kümeleri içerisindeki kavramsal yapıları belirlemek için kullanılan matematiksel bir veri analizi yöntemidir (Güner, 2019). Bu yöntem psikoloji, dilbilim ve yazılım mühendisliği gibi birçok farklı alanda uygulanmakta ve veri kümeleri içerisinde saklı olan yapısal ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla kullanılmaktadır. Biçimsel Kavram Analizi yönteminde, nesnelere taşıdıkları öznitelikler üzerinden tanımlanır. Nesnelere ve öznitelikler, "biçimsel bağlam" (İng.

formal context) içerisinde yer alarak “biçimsel kavram” (İng. *formal concept*) adı verilen kavramsal kümeleri oluştururlar. Biçimsel bağlam içinde tanımlanan öznitelikler, nesnenin o özniteliği taşıması ya da taşımayışına bağlı olarak sırasıyla “var” ya da “yok” şeklinde iki farklı değer alabilir.

Önceki bölümde ortaya konan üç temel parametreyi Biçimsel Kavram Analizi çerçevesinde ele aldığımızda, bir metnin taşıyabileceği öznitelikler her bir parametre için Tablo 4’te verilmiştir:

Parametre	Biçimsel Öznitelikler
Metnin çeviri mi yoksa özgün mü olduğu	Çeviri – Özgün
Metnin derlem içerisinde diğer metinlerle çeviri ilişkisinin olup olmadığı	İlişkili – İlişkisiz
Eğer bir çeviri ilişkisi bulunuyorsa, metnin bu ilişkide kaynak konumunda mı yoksa erek konumunda mı olduğu	Kaynak – Erek

Tablo 4. Derlemdeki temel parametre ve öznitelikler.

Parametrelerin alabileceği olası değerler ile çeviri – özgün, ilişkili – ilişkisiz ve kaynak – erek olmak üzere toplamda altı adet olarak belirlenen bu özniteliklerin her biri alabileceği var – yok şeklindeki iki olası değerle birlikte biçimsel bağlamı oluşturmak için kullanılabilir. Altı öznitelik ve her bir özniteliğin alabileceği iki farklı değer üzerinden biçimsel bağlam içinde 64 farklı kombinasyon oluşturulabilir. Bu şekilde oluşturulabilen farklı kombinasyonların her biri çeviri odaklı derlemlerde kullanılabilir olası birer metin türüne karşılık gelmektedir. Bu kombinasyonlardan bazıları Tablo 5’te örneklendirilmiştir:

Olası Metin Türü	Çeviri	Özgün	İlişkili	İlişkisiz	Kaynak	Erek
Metin 1	YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	YOK
Metin 2	YOK	YOK	YOK	YOK	YOK	VAR
Metin 3	YOK	YOK	YOK	YOK	VAR	YOK
Metin 4	YOK	YOK	YOK	YOK	VAR	VAR
Metin 5	YOK	YOK	YOK	VAR	YOK	YOK
Metin 6	YOK	YOK	YOK	VAR	YOK	VAR
...

Tablo 5. Olası metin türlerinden örneklerin sunulduğu biçimsel bağlam.

Bu biçimsel bağlamda oluşan olası 64 metin türünün tamamının çeviri odaklı derlemlerde yer alması mümkün değildir. Örneğin, Tablo 5’te “Metin 6” olarak etiketlenmiş olan olası metin türü öznitelikleri üzerinden yorumlandığında, derlemde bulunan bir metnin “ilişkisiz” olduğu halde erek metin konumunda olmasına karşılık gelmektedir. Daha önce betimlemiş olduğumuz çerçevede, bir metnin derlemde erek konumunda bulunabilmesi için çeviri olup, özgün metniyle çeviri ilişkisinin belirtilmesi gerektiğini ifade etmiştik. Bu nedenle, “Metin 6” çeviri odaklı bir derlemde bulunma imkânı olmayan bir metin türü olarak nitelendirilebilir.

Bahsedilen bu durumu göz önüne alarak, yalnızca kabul edilebilir metin türlerini ortaya çıkarmak ve derlemlerde yer alamayacak metin türlerini elemek için biçimsel bağlam üzerinde bazı kısıtların tanımlanması gerekmektedir. Bu bağlamda çeviri odaklı derlemlerde bulunamayacak metin türlerini elemek için aşağıdaki kısıtların tanımlanması gereklidir:

- Çeviri ya da özgün olmayan metinler derlemlerde bulunamaz.
- Bir metin aynı anda hem çeviri hem de özgün olamaz.
- Bir metin aynı anda hem ilişkili hem de ilişkisiz olamaz.
- Bir metin ilişkisiz durumdayken kaynak ya da erek konumuna sahip olamaz.
- Bir metin başka bir metinle çeviri ilişkisi içindeyse mutlaka kaynak ya da erek konumlardan birinde olmalıdır.
- Bir metin çeviri ilişkisi açısından nötr durumda olamaz (ne ilişkili ne de ilişkisiz durumda olma).
- Özgün bir metin erek konumda bulunamaz.

Belirtilen bu kısıtlar biçimsel bağlama uygulandığında olası 64 metin türünün 58 tanesi elenmekte ve geriye çeviri odaklı derlemlerde yer alabilecek altı adet gerçek metin türü kalmaktadır. Bu altı metin türü ve taşıdıkları özniteliklerin durumları Tablo 6'da görülebilmektedir.

Metin Türü	Çeviri	Özgün	İlişkili	İlişkisiz	Kaynak	Erek	Açıklama
Olası Kaynak Metin	YOK	VAR	YOK	VAR	YOK	YOK	Özgün; çeviri ilişkisi kurulmamış; konum sahibi değil
Olası Erek Metin	VAR	YOK	YOK	VAR	YOK	YOK	Çeviri; çeviri ilişkisi kurulmamış; konum sahibi değil
Kaynak Metin	YOK	VAR	VAR	YOK	VAR	YOK	Özgün; çeviri ilişkisi kurulmuş; kaynak konumda
Erek Metin	VAR	YOK	VAR	YOK	YOK	VAR	Çeviri; çeviri ilişkisi kurulmuş; erek konumda
Çeviri Kaynak Metin	VAR	YOK	VAR	YOK	VAR	YOK	Çeviri; çeviri ilişkisi kurulmuş; kaynak konumda
Ara Metin	VAR	YOK	VAR	YOK	VAR	VAR	Çeviri; çeviri ilişkisi kurulmuş; hem kaynak hem erek konumda

Tablo 6. Çeviri odaklı metinlerde bulunabilecek metin türlerini gösteren biçimsel bağlam.

Tablo 6'da belirtilen biçimsel bağlam, çeviri çalışmalarına odaklanan bir derlemde oluşabilecek tüm metin durumlarını yansıtmaktadır. Bu yapı temel alınarak hazırlanan bir derlemde, eklenen metnin derlem içindeki devingenliğini de betimlemek mümkün olmaktadır.

Tablo 6'da belirtilen ilk metin türü, yani olası kaynak metin, sadece özgün dilinde olduğu bilgisıyla derleme eklenen bir metni ifade eder. Bu tür bir metnin derleme eklenmesi, başka herhangi bir metinle olan çeviri ilişkisi gösterilmeden yapılabilir. Tablodaki ikinci tür metin, yani olası erek metin, sadece çeviri olduğu bilgisıyla derleme eklenen herhangi bir metne karşılık gelmektedir. Derleme eklenen erek metnin kaynak metnin bulunması zorunlu değildir, dolayısıyla bu tür metinler de derleme eklenebilir

ve ekleme sırasında bir çeviri ilişkisi tanımlanmaz. Bu yüzden, bu metinler derlem içerisinde belirli bir çeviri konumuyla ilişkilendirilmezler. Özgün bir metin (olası kaynak metin), erek metni derleme eklenmeden önce ya da erek metni derleme eklendikten sonra derleme eklenebilir. Bir olası kaynak metnin derleme eklenmesini takiben, erek metni de derleme eklenirse, olası kaynak metnin türü “kaynak metne” dönüşür. Benzer bir durum, derlemdeki bir olası erek metnin kaynak metninin sonradan derleme eklenmesi ile de ortaya çıkabilir ve yeni eklenen özgün metnin türü kaynak metin olarak belirlenir. Olası erek metinlerin özgün dildeki hallerinin derleme eklenmesi durumunda da aynı durum geçerlidir ve böylece metnin türü erek metne dönüşür.

Bir erek metinden başka bir dile daha çeviri yapıldığında, çeviride ara dil kullanımı söz konusu olur. Bu tür bir durumda, özgün dildeki metinden çevrildiği için ara dildeki metin öncelikle erek metin konumundadır. Bir sonraki çeviri için kaynak metin olarak kullanılan bu metin, hem kaynak hem de erek metin rolünü aynı anda üstlenecektir. Bir derlemde bu tür bir metin erek metin olarak bulunuyorsa ve bu metinden yapılmış bir çeviri de derleme eklenirse, söz konusu bu metin sadece bir erek metin olmaktan çıkıp ara metin olarak sınıflandırılır. Benzer şekilde, derlemde bulunan çeviri bir metnin özgün metni derlemde yokken, yani olası erek metin türündeyken, bu metinden çevrilmiş bir metin derleme eklenip aralarındaki çeviri ilişkisi belirtilirse, metnin türü “çeviri kaynak metne” dönüşür.

Metin türleri arasındaki geçişler, önerilen çeviri odaklı derlem modelinin devingen ve esnek yapısını da göstermektedir. Derlemdeki metin türleri arasında derleme metin ekleme yoluyla gerçekleşen tür değişimleri, Tablo 7’de gösterilmektedir. Metin ekleme yoluyla gerçekleşen bu değişimler aynı zamanda tersinir yapıda olduğundan metin çıkarma işleminin metinlerin önceki durumlarına dönmelerini de sağlayabilmektedir.

Metnin ilk türü	Derleme yapılan ekleme	Metnin sonraki türü
Olası Kaynak Metin	Çevirisi derleme eklenir ve çeviri ilişkisi işaretleir	Kaynak Metin
Olası Erek Metin	Özgün metni derleme eklenir ve çeviri ilişkisi işaretleir	Erek Metin
Olası Erek Metin	Çevirisi derleme eklenir, çeviri ilişkisi eklenir	Çeviri Kaynak Metin
Erek Metin	Çevirisi derleme eklenir, yeni çeviri ilişkisi eklenir	Ara Metin
Çeviri Kaynak Metin	Özgün metni derleme eklenir, çeviri ilişkisi eklenir	Ara Metin

Tablo 7. Metin türleri arasında metin ekleme yoluyla gerçekleşen değişimler.

Derlemde yer alan metinler arasındaki bu devingenlik, her metnin en az bir metin türüyle ilişkilendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Çoklu çeviri ilişkilerinde olan bir metin, bu ilişkilerden doğan farklı metin türü özelliklerini ayrı ayrı barındırabilir. Örneğin, derleme eklenen bir B çeviri metni başlangıçta olası erek metin olarak işaretleir. Ancak, bu metnin kaynağı olan A metni derlemde halihazırda bulunuyorsa (veya daha sonra eklenirse), B metninin türü erek metne dönüşür. Eğer B metninden çevrilen bir C metni de derlemde bulunuyorsa (veya daha sonra eklenirse), B metni ayrıca çeviri kaynak metin özelliğini kazanır. Bu durum, bir metnin derlemdeki yeri ve rolünün mutlak olmadığını, metinler arasındaki çeviri bağlantılarına göre evrilebileceğini göstermektedir.

4. Metin türü tabanlı derlem tasarımı

Önceki bölümde belirlenmiş olan altı temel metin türü ve bunlar arasındaki ilişkiler, alanyazında çeviribilim araştırmalarına yönelik olarak sunulan tüm derlemler için geçerlidir. Bu çalışmada, metin tabanlı bir derlem yaklaşımı sunularak alanyazındaki diğer derlem türlerinin de kapsandığı bir model ortaya konmaya çalışılmıştır. Önerilen model, belirli derlem kategorilerini tanımlamaya yönelik geleneksel tipolojilerden farklı yapıda bir tasarıma sahiptir. Bu modelle, çeviribilim araştırmalarında halihazırda kullanılan ve gelecekte kullanılacak derlem türlerini kapsayan esnek bir yapı hedefine ulaşıldığı düşünülmektedir. Bahsedilen yaklaşımda, belli derlem türlerini tipolojik olarak ayırt etmek yerine, bu türleri oluşturabilecek metin türlerine ve onların özelliklerine odaklanılmıştır. Geleneksel bir derlem tipolojisi yerine, çeviribilim araştırmalarına uygun bir metin tipolojisi ortaya konularak derlem tanımına ilişkin bir yapı önerisi sunulmuştur.

Çeviribilim araştırmalarında kullanılacak derlem türleri paralel, karşılaştırılabilir ve genel başvuru derlemleri olmak üzere üç temel sınıfa ayrıldığından önceki bölümlerde bahsedilmişti. Bunlardan paralel derlemler en temelde belirli bir kaynak dildeki metinler ile bu metinlerin erek dildeki çevirilerini barındıran derlemlerdir. Bu derlemlerde kaynak ve erek metinler arasındaki ilişkilere odaklanılır. Çeviri araştırmalarında, paralel derlemler çeşitli karşılaştırmalı analizler ve değerlendirmeler yapmak için kullanılır. Çeviri süreçlerini gözlemlemek, çeviri yaklaşımları ile çevirmenin aldığı kararları belirlemek ve diller arası eşdeğer ifadeleri tespit etmek gibi farklı amaçlarla kullanılabilirler. Doğası itibarıyla bu derlemler iki ya da çok dillidir ve araştırmanın ihtiyaçlarına göre metinler ya da metin bölümleri hizalanır.

Karşılaştırılabilir derlemler ise konu, metin türü veya dil kesiti gibi belirli ölçütlere göre seçilen bir ya da daha çok dildeki metinlerden oluşturulur. Tek dilli karşılaştırılabilir derlemler, o dildeki özgün ve çeviri metinleri kapsayabilir, ancak metinler arası çeviri ilişkileri dikkate alınmaz. Çok dilli karşılaştırılabilir bir derlemde ise dil çeşitliliği artar. Bu tür derlemler, genelde aynı dilde yazılmış özgün metinlerle çeviri metinler arasındaki farklılıkları, yani çeviri tümellerini belirlemek amacıyla kullanılır.

Paralel ve karşılaştırılabilir derlemler arasındaki en temel fark, metinler arasındaki çeviri ilişkilerinin ele alınmış şeklidir. İki derlem türü arasındaki diğer farklar, genellikle araştırmacının hedeflerine bağlı olarak ortaya çıkar. Bu durum, paralel ve karşılaştırılabilir derlemler arasında sınırların net olarak çizilemeyeceğini göstermektedir. Yani, çeviri odaklı derlem çalışmaları için asıl üzerinde durulması gereken, kısıtlı bir derlem tipolojisi oluşturmak değil, derlemde yer alacak metin türlerini belirlemek olmalıdır. Paralel ve karşılaştırılabilir derlemlerin ayrı şekilde kategorize edilmeye çalışıldığı tipolojilerde, metin türleri bazındaki ortaklıklar nedeniyle betimsel sorunlar oluşmaktadır. Bahsedilen bu olgu da derlem türlerinden ziyade metin türlerine odaklanmak gerektiğini ortaya koymaktadır. Genel başvuru derlemleri ise genelde tek dilli yapıda olup içerdikleri metinlerin özgün ya da çeviri olmasına dair bir sınırlama yoktur. Bu durum da genel başvuru derlemine diğer derlem türlerinden net bir şekilde ayırıştırılabilmeyi güçleştirir.

Barındırdıkları metinler nedeniyle derlem türleri arasında ortaya çıkan örtüşmeler, bu çalışmada önerilen metin türü tabanlı derlem tasarımıyla aşılına çalışılmıştır. Ortaya konan metin türlerinden olası kaynak metin ve olası erek metinler, aralarında belirli bir çeviri ilişkisi kurulmadan önce bağımsız metinler olsalar da bir derlem oluşturma sürecinde özellikleri üzerinden dönüşüm geçirerek paralel derlemlerde de yer bulabilirler. Çeviri ilişkilerinin belirlenmiş olması gerektiği için kaynak, erek, çeviri kaynak ve ara metin türlerinin sadece paralel derlemlerde yer alabilecekleri düşünülse de çeviri

ilişkilerinden bağımsız değerlendirildiklerinde, bu tür metinler diğer derlem türlerinde de yer alabilir. Bu yaklaşımla, araştırma amacına uygun derlemleri metin tabanlı olarak esnek şekilde oluşturabilmek mümkündür.

Sonuç

Bu çalışmada, çeviribilim araştırmalarına yönelik derlemlerin tasarımı ve betimlenmesinde izlenen geleneksel tipolojilere alternatif olarak metin tabanlı bir yaklaşım önerilmiştir. Çeviribilim araştırmalarında kullanılan derlemlerde yer alan metinlerin taşıdıkları temel özellikler üzerine odaklanılmış ve Biçimsel Kavram Analizi yöntemi kullanılarak bir metin tipolojisi öne sürülmüştür. Geliştirilen tipolojide, araştırmalarda kullanılabilcek altı temel metin türü tanımlanmıştır. Bu metin türleri, çeviri ve özgün metinler arasındaki ilişki durumlarına göre olası kaynak metin, olası erek metin, kaynak metin, erek metin, çeviri kaynak metin ve ara metin şeklinde sınıflandırılmıştır. Alanyazında yer alan derlem tipolojileri incelenerek, her bir metin türünün taşıyabileceği temel öznitelikler belirlenmiştir.

Önerilen tipolojide metin türleri arasındaki geçişlerin derlem içindeki metinler arası ilişkilere bağlı olarak gerçekleşebildiği görülmüştür. Bu sayede derlemdeki metinlerin taşıdıkları özelliklerin zaman içinde değişebilmesine olanak sağlayan devingen bir yapı ortaya konmuştur. Çalışmada ayrıca, çeviribilim araştırmaları, çeviri iş akışı ve çeviri eğitiminde yaygın olarak kullanılan derlem türlerinden paralel, karşılaştırabilir ve genel başvuru derlemlerinin, önerilen metin tipolojisi temel alınarak oluşturulabileceği gösterilmiştir.

Sonuç olarak, çeviri araştırmaları için daha esnek ve sistematik bir derlem tasarımı sunabilmek adına, geleneksel derlem tipolojilerine odaklanan yaklaşımlar yerine metin türlerini merkeze alan bir bakış açısı önerilmiştir. Bu sayede, araştırma amacına uygun derlemlerin, metin özellikleri temelinde kolaylıkla tasarlanabilmesi mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Alhassan, A., Sabtan, Y. M., & Omar, L. (2021). Using parallel corpora in the translation classroom: moving towards a corpus-driven pedagogy for Omani translation major students. *Arab World English Journal (AWEJ)*, 12(1), 40–58.
- Alotaibi, H. M. (2017). Arabic-English parallel corpus: A new resource for translation training and language teaching. *Arab World English Journal (AWEJ)*, 8 (3), 319-337.
- Aston, G. (1999). Corpus use and learning to translate. *Textus*, 12, 1000-1025.
- Baker, M. (1993). Corpus linguistics and translation studies: Implications and applications. M. Baker, G. Francis ve E. Tognini-Bonelli (Ed.), *Text and technology: In honor of John Sinclair* içinde (ss. 233-250), John Benjamins.
- Baker, M. (1995). Corpora in translation studies: An overview and some suggestions for future research, *Target*, 7(2), 223-243.
- Baker, M. (1996). Corpus-based translation studies: the challenges that lie ahead. H. Somers (Ed.), *Terminology, LSP and translation* içinde (ss. 175-186). John Benjamins.
- Bermúdez Bausela, M. (2016). The importance of corpora in translation studies: a practical case. A. Pareja-Lora, C. Calle-Martínez, & P. Rodríguez-Arancón (Ed.), *New perspectives on teaching and working with languages in the digital era* içinde (ss. 363-374). Dublin: Research-publishing.net.
- Bowker, L. (1998). Using specialized monolingual native-language corpora as a translation resource: A pilot study. *Meta*, 43(4), 631-651.

- Burki, A. (2006). Using Corpora in ELT: A Few Ideas. *Proceedings of the 14th Annual KOTESOL International Conference*, Seoul, Korea, 37-48.
- Chesterman, A. (2004). Beyond the particular. In A. Mauranen, & P. Kujamäki (Ed.), *Translation universals. Do they exist?* içinde (ss. 33-50). John Benjamins.
- Chesterman, A. (2010). Why study translation universals? *Acta Translatologica Helsingiensia*, 1, 38-48.
- Fantinuoli, C. (2016). Revisiting corpus creation and analysis tools for translation tasks, *Cadernos de tradução*, 1, 62-87.
- Gallego-Hernández, D. (2015). The use of corpora as translation resources: A study based on a survey of Spanish professional translators. *Perspectives*, 23(3), 375-391.
- Granger, S. (2003). The international corpus of learner English: a new resource for foreign language learning and teaching and second language acquisition research. *Tesol Quarterly*, 37(3), 538-546.
- Granger, S. (2010). Comparable and translation corpora in cross-linguistic research. Design, analysis and applications. *Journal of Shanghai Jiaotong University*, 2(1), 14-21.
- Güner, E. S. (2019). Automatic term extraction using machine translations. Mine Yazıcı ve Edip Serdar Güner (Ed.), *Turkish Studies in Technical Translation* içinde (ss. 109-135). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Hu, K. (2011). *Introducing corpus-based translation studies*. Springer.
- Jantunen, J. (2002). Comparable corpora in translation studies: Strengths and limitations. *SKY journal of linguistics*, 15, 105-117.
- Laviosa, S. (2002). *Corpus-based translation studies: Theory, findings, applications*. Rodopi.
- Makhatadze, M. (2019). The corpus: An authentic and handy tool for teaching English as a foreign language. *Proceedings of the 2nd International Symposium for Students and Young Researchers InterCulturalia*, Romania, 1, 87-95.
- Malamatidou, S. (2017). *Corpus triangulation: Combining data and methods in corpus-based translation studies*. Londra ve New York: Routledge.
- McEnery, T., & Wilson, A. (2001). *Corpus Linguistics: An Introduction*. Edinburgh University Press.
- Miangah, T. M., & Dehcheshmeh, M. M. (2007). Using specialized monolingual corpus in translating political texts: A pilot study. *Iranian Journal of Translation Studies*, 4(16). <https://journal.translationstudies.ir/ts/article/view/108>
- Mohammed, T. A. S. (2022). The use of corpora in translation into the second language: A project-based approach. *Frontiers in Education*, 7.
- Pekçoşkun Güner, S. (2018). *Derlem tabanlı yaklaşımların çeviribilimdeki yeri ve önemi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Vigier Moreno, F. (2016). Teaching the use of ad hoc corpora in the translation of legal texts into the second language. *Lang. Law/Linguagem e Direito*, 3(1), 100-119.
- Xiao, R. (2010). Corpus creation. N. Indurkha, F. J. Damerau (Ed.), *Handbook of natural language processing* içinde (ss. 147-165). CRC Press.
- Yu, R. (2020). Application of parallel corpus in translation teaching. *2nd International Education Technology and Research Conference (IETRC 2020)*, 736-741.
- Zanettin, F. (2002). Corpora in translation practice. E. Yuste-Rodrigo (Ed.), *Language Resources for Translation Work and Research, LREC 2002 Workshop Proceedings* içinde, 10-14.
- Zanettin, F. (2012). *Translation-driven corpora: Corpus resources for descriptive and applied translation studies*. Londra ve New York: Routledge.
- Zufferey, S. (2020). *Introduction to corpus linguistics*. John Wiley & Sons.